

FAZIL YOLDAŞOĞLU'NUN LEYLA İLE MECNUN HİKÂYESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

*Hüseyin BAYDEMİR**

ÖZET

Bu makalede, Özbek destancı Fazıl Yoldaşoğlu'ndan derlenen Leyla ile Mecnun adlı halk hikâyesi incelenmiştir. Leyla ile Mecnun konulu hikâyelerin Türk dünyasına yayılışı üzerinde kısaca durulduktan sonra, klasik edebiyat kaynaklı benzeri konuların Özbekistan'da halk hikâyelerine nasıl taşındığına değinilmiştir. Yoldaşoğlu varyantı, epizotlarına göre özetlenmiştir. Bu varyant, olay örgüsü bakımından Alî Şîr Nevâî'nin Leyla ile Mecnun adlı mesnevisine çok benzemektedir. Bu benzerliğin sınırlarını belirleyebilmek için, iki metin, epizotlarına göre karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma neticesinde Yoldaşoğlu varyantının başka mesnevilerden de etkilendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Özbekistan, Fazıl Yoldaşoğlu, halk hikâyesi, Leyla ile Mecnun, Alî Şîr Nevâî, mesnevi.

A STUDY OF LEYLA AND MECNUN BY FAZIL YOLDAŞOĞLU

ABSTRACT

In this study, the folk tale whose name is Leyla and Mecnun and which was collected from Fazıl Yoldaşoğlu, on Uzbek; epic writer, is analysed. After a brief explanation on how Leyla and Mecnun expanded in Turkish culture, it is stressed on how similar topics,

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, baydemir25@mynet.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

having got the some classical literature sources, are carried into folk tales in Uzbekistan. Yoldaşoğlu variant is summarized according to its episodes. As respect to plot structure, this variant is similar to Alî Şîr Nevâî's Leyla and Mecnun masnavi. In order to determine the limits of this similarity, the texts are compared according to their episodes. As a result of this comparison, it is found that Yoldaşoğlu variant had been influenced from other masnavis too.

Key Words: Uzbekistan, Fazıl Yoldaşoğlu, folk tale, Leyla and Mecnun, Alî Şîr Nevâî, masnavi.

Giriş

Leyla ile Mecnun hikâyesi, Türk dünyasının hemen her tarafına yayılmış durumdadır. Yazılı Türk edebiyatında defalarca mesnevi tarzında işlenmiş olan konu, halk hikâyelerinin de mevzuu olmuştur. Leyla ile Mecnun konusunu işleyen halk hikâyelerinin, Türk boyları arasında varyantlarının varlığını biliyoruz. Bunlardan biri de Özbekistan'da tespit edilmiş olan Yoldaşoğlu varyantıdır. Yoldaşoğlu varyantı, olay örgüsü bakımından Alî Şîr Nevâî'nin Leyla ile Mecnun mesnevisindeki vakanın, halk hikâyesi tarzında yeniden ele alınmış biçimi olarak görülmektedir. Bu makalede, Yoldaşoğlu'nun ağızdan yazıya aktarılmış olan bu halk hikâyesi tanıtılacak; musannifin, bahsi geçen mesneviyi ne ölçüde örnek aldığını gösterebilmek için iki metin epizotlarına göre karşılaştırılacak, Yoldaşoğlu varyantının kaynakları üzerinde durulacaktır. Ancak asıl konuya geçmeden önce, Leyla ile Mecnun hikâyesinin kaynağı ve Özbekistan'ı da kapsayan yayılışı hakkında kısaca bilgi vermek; konunun mesneviden halk hikâyesine nasıl geçtiğini izah etmek, bu incelemenin daha anlaşılır olması açısından faydalı olacaktır.

Leyla ile Mecnun hikâyesinin Arap kaynaklı olduğu bilinmektedir. Konuyla ilgili kaynakların bir kısmı, Leyla ile Mecnun'un tarihî şahsiyetler olduklarını belirtmektedir. Bazı kaynaklar da bu fikre karşı durmakta; bu hikâyeyi, başkaları etrafında teşekkül etmiş dağınık rivayetlerin Leyla ve Mecnun gibi tarihî olmayan kişiler etrafında toplanmış hali olarak kabul etmektedirler.

Mallayev'in, Krackovski'den aktardığı bilgilere göre, Leyla ve Mecnun konusunda ilk bilgiler VII. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzamaktadır. Bazı Arap kaynaklarının verdiği bilgiye göre Mecnun, Beni Âmir kabilesine mensup tarihî bir şahıstır ve asıl adı *Kays İbn Mülevveh* veya *Kays İbn Muad*'dir. Bazılarına göre de *Mehdi İbn*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Muad ya da *El-Buhturî İbn el-Ce'd*'dir. Tacik şairi Nâsir Hisrav'ın (M. XI. yy.) verdiği bilgiler de Mecnun'un tarihî bir şahıs olduğunu doğrular niteliktedir. (Mallayev 1974: 156-157) Arabistan yarımadasında, Mecnun'a ait olduğu düşünölen şiirler etrafında zamanla türetilen efsane ve rivayetler sekizinci, dokuzuncu yüzyıllarda giderek artar. "X. M. asırda Araplar arasında halk hikâyesi olarak yaygınlaştığı kesin olarak bilinmektedir." (Kütük 2002: 10) Şiirler ve bunlar etrafında gelişen anlatılar, bu yüzyılda, Yakın Doğu ve Orta Doğu'nun hemen hemen her bölgesine yayılır. Bu yayılım, klasik edebiyatın büyük şairlerine önemli eserlerini oluşturmak için zemin hazırlar. Klasik edebiyatta, Leyla ve Mecnun'u konu edinen ilk mesnevi, miladî 1188'de Azerbaycan şairi Nizâmî Gencevî tarafından kaleme alınır. Leyla ve Mecnun konusu, Nizâmî'den sonra hamsecilik geleneğinin bir uzvu olur. Nevâî'ye gelinceye kadar bir taraftan halk arasında rivayet, efsane ve kıssa şeklinde; diğer taraftan da klasik edebiyatta tekrar tekrar işlenir. Nevâî, miladî 1484'te tamamladığı Leyla ve Mecnun mesnevisini yazarken bu iki kaynaktan da faydalanır. (Mallayev 1974: 156-162) Mallayev, Özbek Edebiyatı Tarihi adlı çalışmasında da, Nevâî'nin, mesnevisini yazarken Leyla ile Mecnun hakkındaki efsane ve rivayetlerden yararlandığını belirtir. (1950: 462)

Demek ki Leyla ile Mecnun konusu, Türklerin yaşadığı coğrafyaya önce yazılı edebiyat kanalıyla değil, sözlü edebiyat yoluyla gelmiş, bu konuyu işleyen ilk klasik eserler, halk arasında yayılmış olan efsane ve rivayetlerden önemli derecede yararlanmıştı. Fakat bu mevzuun halk hikâyelerine taşınmasında esas vasıta yazılı edebiyat ürünleri olmuştur. Özbek destanlarının birçoğu, diğer komşu Türk boylarının destanları gibi XVI. ve XVIII. yüzyıllara kadar kahramanlarının olağanüstü başarılarını anlatan kahramanlık destanları olarak gelmiştir. Özbek Hanlıkları döneminde klasik şark kültürünün etkisiyle kahramanlık destanlarına yeni motif ve epizotlar eklenmiş, bu destanlar yavaş yavaş kahramanlık aşk destanlarına dönüşmeye başlamıştır. Asırlar öncesinden süzölüp gelen mevcut kahramanlık destanlarının yapısına şark edebiyatının yazılı şiiri ve özellikle de onun büyük eserleri önemli derecede tesir etmiştir. Şark edebiyatının büyük eserleri, toplumun sadece belirli tabakalarınca kabul görmemiş, aksine çok geniş kitlelere hitap etmiştir. Bu edebiyatın karakter sistemi, konusu ve motifleri halk edebiyatı tarafından da kabul edilmiştir. (Baydemir 1998: V) Söz konusu tesir öyle bir uç noktaya ulaşır ki, destan icracıları, bir süre sonra, konusunu tamamen klasik edebiyattan alan destanlar tasnif ederler. Bu yeni destanlar, XVI. yüzyıla kadar kesintisiz gelen kahramanlık destan geleneğinden konusu itibarıyla çok uzaktır. Anadolu sahasında halk

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

hikâyesi olarak adlandırdığımız bu metinler, bugün Türk dünyasının birçok yerinde “muhabbet destanları, aşk destanları, sevgi destanları, kitabî destanlar vb. ” adlarla anılmaktadır. Özbekistan’da halk destanları *kahramanlık, cenkname, tarihi, romanik* ve *kitabî* destanlar olmak üzere beş grupta sınıflandırılır. (Mirzayev 1980: 203) Leyla ile Mecnun gibi konusunu yazılı edebiyattan alan anlatılar, kitabî destanlar grubuna dâhil edilir.

Türkistan’da, yakın zamanlara kadar değişik toplantılarda ve meclislerde Nevâî’nin eserleri – özellikle divan ve mesnevileri- okunurdu. Bu uygulama, *Nevâîhanlık geleneği* olarak bilinir. “*Nevâî’nin eserlerini dinleyen kişiler, onların konusunu başkalarına anlatır; hafızası güçlü olan kişiler aralarına şiirlerinden örnekler bile eklerlerdi*”. (Mallayev 1974: 230) Bu durum, Nevâî’nin eserlerinin halk varyantlarının vücuda gelmesinde esas amil olmuştur.

Nevâî’nin eserlerinin halk varyantlarının ortaya çıkmasında halk kitaplarının da önemli rolü vardır. XIX. asrın sonları XX. asrın başlarında, Semerkant vilayetine bağlı Nurata, Bulunğur, Hatırcı, Narpay kasabası ve civar köylerde meşhur halk şairlerinin yaşadığı bilinmektedir. Bu yörelerde ağızdan ağza söylenip gelen Alpamış ve Köroğlu destanlarından başka halk arasında kıssahanlar tarafından okunan çeşitli halk kitapları da oldukça fazladır. Bunlardan bildiklerimiz *Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Güli Senaber, Behram ve Gülendâm, Aşık ve Garib* kıssalarıdır. Fazıl Yoldaşoğlu’nun söylediğine göre, ustası Yoldaş Şair’in babası Molla Muhammedkul gibi okuma yazma bilen kişiler değişik toplantılarda *Rüstem, Kahraman Katil, Şehname* gibi cenknâmeleri ve *Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Güli Senaber, Aşık ve Garib* kıssalarını okurlarmış. Halk şairleri bu kıssaların mevzuundan yararlanıp müstakil halk destanları formunda eserler oluşturmuşlardır. (Afzalov 1950: 40) “*Umer Bakıy’ın hazırladığı ‘Kitab-ı Mecnun u Leyla’ adlı bir halk kitabı, 1909¹ yılında Taşkent’te*” (Mallayev 1974: 234) Hıslet tarafından neşredilir. (Mallayev 1973: 137) Bu eserde, Nevâî’nin Leyla ve Mecnun mesnevisinde işlediği konu, halk kitabı üslubuyla hikâye edilir.

¹ *Özbek Edebiyatı* (1959) adlı çalışmanın üçüncü cildinde, Umer Bakıy’ın, *Leyla ve Mecnun* adlı halk kitabının 1910 yılında neşredildiği (s. 411) belirtilir. Yukarıdaki kaynağın verdiği neşir tarihi ile burada verilen tarih konusunda bir ihtilaf vardır. 1910 yılında eserin ikinci baskısı yapılmış olabilir. Fakat elimizdeki hiçbir kaynaktan, eserin bu tarihte ikinci baskısının yapıldığına dair bilgi yer almamaktadır. Ama Taşkent’te, 1916 yılında Mulla Mirzahid Mirsiddıkoğlu tarafından neşredilen *Kıssa-i Şehzâde Seyfül-mülk Hikâyeti* adlı halk kitabının içinde *Leyla ve Mecnun, Şehzade Kerem ve Aslhan* adlı hikâyelerin de bulunduğu bilinmektedir. (Mahmudova 1971: 255)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Bu çalışmada incelediğimiz Leyla ile Mecnun halk hikâyesi, Mansur Afzalov tarafından Fazıl Yoldaşoğlu'ndan derlenmiştir. Derleme tarihi hakkında hiçbir bilgi verilmemektedir. Bu hikâyenin kim tarafından tasnif edildiği konusunda da bilgiye rastlanılmamaktadır. Metni, 1968 yılında Afzalov neşreder. Nazım ve nesirden oluşan metinde manzum kısımlar daha fazladır. Manzumelerde 8'li ve 11'li hece ölçüsü kullanılmıştır. Heyecan bildiren kısımlarda, karşılıklı konuşmalarda ve kahramanın iç dünyasını açığa vuran monologlarda nazımdan faydalanılır. Nesirden nazma geçerken daima "Bir söz äyitib turgän ekän" kalıbı kullanılır.

Halk hikâyesinin epizotlarına göre özeti:

1. Birbirine komşu olan iki Arap kabilesine mensup iki aile vardır.
2. İki ailenin bir süre sonra birer çocuğu olur. Kız olanına Leyla, erkek olanına da Kays adı verilir.
3. Genellikle ağlayan bu bebekler, aynı ortamda olduklarında susmaktadırlar.
4. Leyla ve Kays büyüyünce aynı mektebe giderler.
5. Kays, okulda bir gün Leyla'ya onu çok sevdiğini söyler. Kara sevdaya tutulan Kays, artık zamanını tek başına geçirir. Yüzü bir türlü gülmez. Ailesi ve yakınlarının ısrarlarına rağmen kimseye derdini söylemez.
6. Mecnun, mollaya ve bahşıya gösterilir. Derdine çare bulunamaz.
7. Bir süre sonra herkes ona Mecnun demeye başlar. Leyla ile Mecnun on dört yaşlarını doldurmuşlardır.
8. Günün birinde, Leyla'yı zengin bir hâkimin oğluna istemek için dünürçüler gelir. Annesi ve babası, kızlarının hasta olduğunu, bu için daha sonra olabileceğini söylerler.
9. Mecnun, Leyla ile evlenmek istediğini belirtir. Ailesi, kızı istemesi için birini dünürçü gönderir. Leyla'nın babası, Mecnun'a hakaret ederek dünürçüyü geri gönderir.
10. O günden sonra Mecnun yollara düşer. Padişah Harun Reşid'in yanından geçerken, Harun Reşid ona bu sevdadan vazgeçmesini, eğer isterse hizmeti kızlarından beğendiğini kendisine verebileceğini hatta sarayda kalabileceğini teklif eder. Mecnun, Leyla'dan başka hiçbir Őeyde gözü olmadığını söyleyerek kendi kabilesine döner. Annesi ve babası da bu sevdadan vazgeçmesi yönünde birçok nasihatte bulunsa da Mecnun'a kâr etmez.
11. Leyla da Mecnun'un aşkıyla yanmaktadır. Bunu öğrenen babası, oradan göçmeye karar verir. Sabah erkenden ailesiyle

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

birlikte yola çıkar. Mecnun, Leyla'nın izini kaybetmemek için onları takip eder. Bir yere geldiklerinde Leyla, yanındaki köpeğine "Dur!" diye seslenir. Mecnun, Leyla'nın kendisine seslendiğini düşünerek orada durur. Leyla'nın, "Burada beni bekle, gelip seninle görüşeceğim" dediğini sanmaktadır. Günler ve aylar geçer, bir yıl olur, Leyla gelmez. Mecnun, yerinden hiç kılmıdamadan bekler. Başında leylekler yuva yapar.

12. Günün birinde Leyla ve ailesi geri dönerler. Leyla, Mecnun'u görünce tanır. Mecnun'a, onu çok sevdiğini, bu haline üzülüğünü, kısmet olursa bir gün kavuşabileceklerini söyleyerek gider. Bu sözler Mecnun'un yüreğine su serper.

13. Leyla'nın izini kaybetmemek için, her tarafı görebileceği yüksek dağlara çıkar. Bir süre sonra vahşi hayvanlar Mecnun'a alışırlar. Mecnun vaktini artık geyikler, dağ keçileri, ayılar, aslanlar ve kaplanlarla geçirmektedir.

14. Harun Reşid'in hâkim olarak atadığı Nevfel, adamlarıyla birlikte bir gün ava çıkar. Dağ başında, vahşi hayvanların arasında Mecnun'u görünce şaşırır. Mecnun, hayvanları vurmamaları için avcılara dil döker. Nevfel, Mecnun'u alıp evine götürür. Banyo yaptırır, yeni elbiseler giydirtirler.

15. Nevfel'in yetişkin bir kızı vardır. Kızını Mecnun'a vermeyi düşünür. Mecnun'a bundan bahseder. Çaresiz kalan Mecnun kabul eder. Hemen hazırlıklara başlanır ve düğün yapılır. Aslında kızın sevdiği başka bir genç vardır. Kız, ilk gece Mecnun'a bundan bahseder ve başka birini sevdiğini söyler. Mecnun'la kıyamete dek kardeş kalacağını belirtir. Kızın söyledikleri Mecnun'un hoşuna gider. Böylece anlaşarak birbirlerine yaklaşmazlar. Kızın sevdiği genç gizlice konuşulanları dinler ve içi rahat eder. Nevfel de kızıyla damadının konuşmalarını duymuştur. Onların gerçekten âşık olduklarını anlayınca kızını sevdiği gence vermeye; Mecnun'a da Leyla'yı istemeye karar verir.

16. Nevfel, Leyla'nın babasına sert bir mektup yazar ve dünürlerle gönderir. Mektupta, kızı eğer güzellikle vermezse zorla alacağı yazılıdır. Babası, Leyla'yı Mecnun'a yine vermez. Bunu öğrenen Nevfel, askerlerini toplayarak Leyla'nın babasının üstüne yürür. Tam bir şehzade gibi giydirdiği Mecnun'da yanındadır. Leyla'nın babası da çevresine haber verir ve savaşmak için adam toplar. İki grup, bir gün geç saatlere kadar savaşır. Birçok insan ölür. Ertesi gün devam edilmek üzere gece savaşa ara verilir. Leyla'nın babası, kendi kızı yüzünden savaş çıkmasından ve birçok insanın ölmesinden utanır. Sabahleyin kızını öldürüp, bu rezilliği sona erdirmeye karar verir. Böylece savaşın da kendiliğinden biteceğini düşünür. Mecnun o gece rüyasında Leyla'yı görür. Leyla ona,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

sabahleyin babasının kendisini öldüreceğini söyler. Mecnun, sabahleyin Nevfel'e savaşa son vermesini, kendisi yüzünden halkın kırılıp gitmesini istemediğini söyler. Nevfel de askerlerini toplayıp geri döner.

17. Leyla'nın babası utancından kimsenin yüzüne bakamaz olur ve ailesiyle birlikte uzak bir yere göçer.

18. Leyla'yı daha önce oğluna isteyen hâkim, düğün yapmak için adamlarıyla birlikte çıkıp gelir. Hazırlıklar görülür ve düğün başlar. Düğün gecesi oğlan fena halde hastalanır. Ölmek üzeredir. Hâkim, adamlarına bu uğursuzluğun Leyla'dan kaynaklandığını, kızın kısmetinin bağlı olduğunu söyler. Oğlu iyileşirse kızı almaktan vazgeçeceğine dair söz verir. Tam bu sırada oğlan gözlerini açar ve kendine gelmeye başlar. Hâkim, düğüne son vererek adamlarıyla oradan ayrılır.

19. Nevfel'in yanında kalan Mecnun bir gün yine şehzadeler gibi giyinir, atına biner ve yola çıkar. Bir kervana rastlar. Kervancıya Leyla'yı sorar. Kendisine yardım etmesini, karılığında atını, kılıcını ve hepsi yeni olan üzerindeki elbiselerini vereceğini söyler. Leyla'nın akrabası olan kervancı bunu kabul eder ve kendisini burada beklemesini, dönüşte Leyla'dan haber getireceğini belirtir. Kervancı, Leyla'ya Mecnun'dan haber götürür. Dönüşte de Leyla'dan bir mektup getirip Mecnun'a verir. Mecnun mektubu okur. Mektupta, Mecnun'un daha önce Nevfel'in kızıyla evlenmesinden ve daha sonra Leyla'yı almak için savaşa girişilmesinden dolayı Leyla sitem etmektedir.

20. Mecnun alır başını yollara düşer. Bir koyun çobanına rastlar. Çobanın otlattığı koyunlar arasında Leyla'nın babasının kiler de vardır. Çoban, Mecnun'a yardım etmeye karar verir. İki bir plan hazırlarlar. Bir koyun kesip karınlarını doyururlar. Mecnun, koyunun derisinin içine girer. Koyunlar arasına karışır ve akşam Leyla'nın olduğu yere gider. Her gün akşam arkadaşlarıyla birlikte koyunlara bakmaya gelen Leyla ile böylece gizlice görüşür ve konuşurlar. Birilerinin kendisini görmesinden çekinen Mecnun oradan gizlice uzaklaşır ve çöllere düşer.

21. Mecnun, Arabistan'ın Temir Kazık taraflarında bulunan yüksek bir dağa çıkar. Daha önce dağlarda birlikte gezdiği hayvanlarla tekrar karşılaşır. Yine günlerini onlarla geçirmeye başlar. Bir gün dağda hayvanların ortasında yatarken kulağına annesinin sesi gelir. Annesi, kendilerini arayıp sormadığı için Mecnun'a sitem etmektedir. Aradan bir süre daha geçer. Mecnun, rüyasında annesinin ve babasının öldüğünü görür. Birlikte dolaştığı hayvanlarla beraber evine döner. Akrabalarından, annesinin ve babasının gerçekten öldüklerini öğrenir. Mezarlarını ziyaret eder. Tekrar hayvanlarla

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

birlikte aynı dağa geri döner. Dağlarda “Leyla Leyla” diye feryat ederek dolaşır.

22. Leyla da Mecnun’un aşkıdan geceleri uyuyamaz olmuştur. Gece yarıları kendi kendine yakınmalarını bir gün annesi işitir. Kızının gerçekten âşık olduğunu anlayınca, haline üzülür ve onu Mecnun’a kavuşturacağına söz verir. Bir süre sonra Leyla’dan hiçbir haber alamayan Mecnun, hayvanlarla beraber çıkagelir. Leyla’nın evine gider. Mecnun’a banyo yaptırılır, temiz elbiseler giydirilir. Düğün hazırlıklarına başlanır. Haberi alan herkes Leyla ile Mecnun’un düğününe gider. İki âşık, birbirlerine kavuşurlar.

Fazıl Yoldaşoğlu tarafından anlatılmış olan bu hikâyenin, Nevâî’nin Leyla ile Mecnun adlı mesnevisinden etkilendiği kesindir. Aralarındaki benzerlik ve farklılıkları daha iyi görebilmek için, iki eserin epizot sırasına bakmak gerekecektir. Aşağıda, metinlerde geçen epizotlar karşılıklı biçimde ele alınmıştır. Bizim asıl metnimiz halk varyantı olduğu için, önce bu varyanttaki epizot anlatılmış, daha sonra Nevâî’nin mesnevisinde aynı epizotun olup olmadığına değinilmiştir. Nevâî’nin mesnevisinin olay örgüsü konusunda Agâh Sırrı Levend’in eserlerinden (Levend 1965; Levend 1967) ve Rifat Kütük tarafından hazırlanmış olan tez çalışmasından (Kütük 2002) faydalanılmıştır.

Metinlerin Epizotlarına Göre Karşılaştırılması:

1. Leyla ile Mecnun’un aileleri

Halk hikâyesinde, Leyla ile Mecnun’un aileleri birbirlerine komşu olan iki Arap kabilesine mensuptur. Mesnevide, Mecnun’un babası Arap kabilesinin başkanı, zengin bir adamdır. Leyla ise komşu kabileden ulu, zengin, cömert bir adamın kızıdır.

2. Leyla ile Mecnun’un dünyaya gelmesi

Halk hikâyesinde, birbirine komşu olan iki Arap kabilesinde iki kişinin birer çocuğu olur. Kız olanına Leyla, erkek olanına da Kays adı verilir. Bu varyantta çocuksuzluk motifi bulunmamaktadır. Mesnevide, hiç çocukları olmayan baba, Allah’a yalvarır. Duasını kabul eden Allah, ona bir oğul ihsan eder. Doğan çocuğa Kays ismi verilir. Leyla’nın doğumuyla ilgili bilgi söz konusu değildir.

3. Sürekli ağlayan Kays’ın, Leyla’nın yanında susması

Halk hikâyesinde, aynı zaman diliminde doğan Kays ile Leyla, birbirlerinden ayrıldıklarında sürekli ağlarlar. Anneleri bu bebekleri değişik vesilelerle ne zaman bir araya getirse susurlar. Bu epizot mesnevide yoktur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

4. Leyla ile Mecnun'un aynı mektebe gitmeleri

Leyla ile Mecnun'un aynı mektepte okumaları, biraz farklı motiflerle metinlerin ikisinde de yer almaktadır. Halk hikâyesinde, Kays ile Leyla'nın aynı mektebe gittikleri belirtilir. Mektebe verilmiş yaşları belirtilmemektedir. Mesnevide, Leyla'nın babası, kızı için bir ev ayırır ve burasını okul yapar. Kendi kabilesinde okul olmadığı için Kays da bu okula verilir. Kays, okula başlarken dört beş yaşlarındadır.

5. Leyla ile Mecnun'un birbirlerine âşık olmaları

Halk hikâyesinde, Leyla ile Mecnun'un aşkı daha bebeklik dönemlerinde hissettirilir. Ama bu aşkın bildiri okul dönemine rastlar. Kays bir gün okulun bahçesinde Leyla'ya şiir yoluyla aşkını bildirir. Leyla da Kays'ı sevmektedir fakat utancından bunu söyleyemez. Bu günden itibaren ikisinin de birbirlerine olan sevdası giderek artar. Mesnevide, Kays ile Leyla birbirlerini ilk kez okulda görürler. Hastalıktan kurtulan Leyla tekrar okula dönünce, üstat, çocukları serbest bırakır. Bütün çocuklar sevindiği halde, Kays, Leyla'yı görür görmez ağlamaya başlar. Leyla, Kays'ın kendine âşık olduğunu anlar. Başka bir gün çocuklar bağda oynarlarken, Leyla, Kays'ın bir köşede ağladığını fark eder. Sebebini sorunca, Kays, ona olan aşkını dile getirir ve kendinden geçer. Leyla, Kays'ın başını kolları arasına alıp ağlamaya başlar.

6. Mecnun'un mollaya, bahşıya, hekime gösterilmesi

Halk hikâyesinde, iyileşmesi için Mecnun'u mollaya ve bahşıya gösterirler. Durdine çare bulunamaz. Mesnevide, Mecnun, hekime gösterilir. Hiçbir faydası olmaz.

7. Leyla'nın aşkından deliye dönen Kays'ın, Mecnun adını alması

Halk hikâyesinde, derdini içine atan Kays, kimseyle konuşmaz. Okul arkadaşları gülüp eğlendikleri halde, Mecnun'un yüzü hiç gülmez. Gece yarısı evden çıkıp Leyla'nın evinin etrafında gezer. Bir gece Mecnun'u aramaya çıkan annesi ve babası onu ıssız bir yerde bulurlar. Bir süre sonra herkes ona Mecnun demeye başlar. Mesnevide, halk hikâyesinde olduğu gibi Mecnun'u aramaya çıkan annesi ve babası onu ıssız bir yerde bulurlar. Artık herkes onu Mecnun diye çağırmaya başlar. Mecnun bir süre sonra çöllere düşer.

8. Leyla'nın başka birisine istenmesi

Halk hikâyesinde, güzelliği dillere destan olan Leyla'yı, zengin bir hâkimin oğluna istemek için dünürçüler gelir. Leyla'nın babası, teklifi kabul eder fakat kızının hasta olduğunu, iyileşinceye kadar beklemelerini söyler. Bu varyantta İbn-i Selâm ismi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

geçmemektedir. Mesnevide, İbn-i Selâm görüp âşık olduğu Leyla'yı babasından ister. Kızın babası razı olur fakat biraz sabretmesini söyler.

9. Mecnun'un Kâbe'ye götürülmesi

Bu epizot, sadece mesnevide vardır. Mecnun'un derdine çare bulunamayınca, iyileşmesi için Kâbe'ye götürülür. Mecnun, aşkını artırması için Allah'a yalvarır.

10. Mecnun'un ailesinin, Leyla'yı oğullarına istemesi

Halk hikâyesinde, Mecnun'un ailesi, Leyla'nın bir başkasına söz verildiğini bilmemektedir. Kızı oğullarına istemesi için birisini dünürcü gönderirler. Leyla'nın babası, Mecnun'a hakaret ederek adamı geri çevirir. Mesnevide, bu epizot yer almamaktadır.

11. Mecnun'un Harun Reşid'le karşılaşması

Mecnun, perişan bir halde yürürken, Padişah Harun Reşid'e rastlar. Harun Reşid, Mecnun'a bu sevdadan vazgeçmesini; eğer isterse hizmetçi kızlarından beğendiği birisiyle evlenebileceğini ve sarayda yaşayabileceğini teklif eder. Mecnun, Leyla'dan başka kimsede gönlü olmadığını söyleyerek evine döner. Bu epizot, mesnevide bulunmamaktadır.

12. Mecnun'un başında kuşların yuva yapması

Halk hikâyesinde, Leyla'nın da Mecnun'u sevdiğini öğrenen babası, ailesiyle birlikte göçmeye karar verir. Mecnun onları takip eder. Bir yere geldiklerinde Leyla, köpeğine "Dur!" diye seslenir. Mecnun, kendisine söylediğini zannederek olduğu yerde bir yıl bekler. Başında leylekler yuva yapar. Bu epizot, mesnevide bulunmamaktadır.

13. Leyla ile Mecnun'un görüşmeleri

Halk hikâyesinde, Leyla, göç ettikleri yerden bir yıl sonra ailesiyle birlikte geri döner. Mecnun'u, başında kuşlar yuva yapmış olarak görünce haline üzülür ve nasip olursa bir gün kavuşabilecekleri yönünde onu teselli eder. Aralarında geçen bu konuşma, Mecnun'un çok hoşuna gider ve Leyla'nın olduğu mekânı daha iyi görebilmek için yüksek dağlara tırmanır. Mesnevide, yalnız kalan Leyla, evden dışarı çıkar, sessizce yürür. Bu sırada Mecnun da Leyla'nın bulunduğu tarafa gelmektedir. İki âşık karşılaşır. Birbirlerine sarılarak sabaha kadar dertleşirler. Leyla, sabah olunca kabilesine döner. Mecnun çölde kalır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

14. Mecnun'un hayvanlarla arkadaş olması

Halk hikâyesinde, Mecnun, dağda her gün vahşi hayvanlarla karşılaşır. Hayvanlar, dağ başında her gün gördükleri Mecnun'a bir süre sonra alışır. Mesnevide, Mecnun, geyiklerle arkadaş olur.

15. Mecnun'un Nevfel ile tanışması ve vahşi hayvanları kurtarması

Halk hikâyesinde, Nevfel, bir gün adamlarıyla birlikte ava çıkar. Dağ başında, vahşi hayvanlar arasında Mecnun'u görür. Mecnun, hayvanları vurmamaları konusunda onlara dil döker. Nevfel, Mecnun'un derdini öğrendikten sonra onu kendi evine getirir. Banyo yaptırır, yeni elbiseler giydirirler. Bu epizot, mesnevide de yer almaktadır.

16. Mecnun'un Nevfel'in kızıyla evlenmesi

Halk hikâyesinde, Nevfel'in yetişkin bir kızı vardır. Kızını Mecnun'a vermeyi düşünür. Çaresiz kalan Mecnun kabul eder, düğün yapılır. Aslında kızın sevdiği başka bir genç vardır. Kız, ilk gece Mecnun'a bundan bahseder ve başka birini sevdiğini söyler. Mecnun'la kıyamete dek kardeş kalacağını belirtir. Böylece anlaşarak birbirlerine yaklaşmazlar. Kızın sevdiği genç, konuşulanları gizlice dinler ve içi rahat eder. Nevfel da kızıyla damadının konuşmalarını duymuştur. Onların gerçekten âşık olduklarını anlayınca kızını sevdiği gence vermeye; Mecnun'a da Leyla'yı istemeye karar verir. Bu epizot, mesnevide de yer almaktadır. Fakat epizotun sırası farklıdır. Düğün, Leyla'nın İbn-i Selâm'la evlendirildiği gün yapılır.

17. Nevfel'in, Leyla'yı Mecnun'a istemesi ve iki tarafın savaşması

Nevfel, Leyla'nın babasına haber gönderir ve kızı Mecnun'a ister. Kızın babası teklifi reddedince iki taraf arasında savaş çıkar. Leyla'nın babası, savaşın sona ermesi için kızını öldürmeye karar verir. Mecnun, rüyasında bu kararı Leyla'dan öğrenince sabah Nevfel'e anlatır. Nevfel de askerlerini toplayıp gider. Bu epizot iki metinde de aynıdır.

18. Leyla'nın ailesinin başka bir yere göçmesi

Halk hikâyesinde, Leyla'nın babası, kızı yüzünden savaş çıktığı için utanır ve ailesini alarak başka bir yere göçer. Mesnevide, Leyla'nın babası savaşın birden bitmesinden kuşkulandır ve bunun bir oyun olduğunu düşünür; korkusundan başka bir yere göçer.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

19. Leyla'nın başka birisiyle evlendirilmesi

Halk hikâyesinde, Leyla'yı daha önce oğluna isteyen hâkim, düğün yapmak için adamlarıyla birlikte çıkıp gelir. Hazırlıklar görülür ve düğün başlar. Oğlan, düğün gecesi hastalanır. Hâkim, bu uğursuzluğun Leyla'dan kaynaklandığını düşündüğünden düğüne son verir ve oradan ayrılır. Mesnevîde, İbn-i Selam ile evlendirilen Leyla, kendini öldürmek için zehirli kılıç hazırlar. İbn-i Selam'da hafakan illeti olduğu için elini Leyla'ya değdirince yere yığılır. Böylece Leyla'ya yaklaşamaz.

20. Kervancının/Zeyd'in Mecnun'a yardım etmesi

Halk hikâyesinde, Mecnun, bir kervancıya rastlar. Kervancı, Leyla'nın kabilesindedir. Mecnun, üzerinde ne varsa kervancıya verir ve Leyla'ya haber götürmesini ister. Kervancı bir süre sonra Leyla'dan bir mektup getirir. Leyla, Mecnun'un bir başkasıyla evlenmesinden dolayı sitem etmektedir. Bu epizot, oldukça farklı motiflerle mesnevîde de yer almaktadır. Mesnevîde, Mecnun'a yardım eden adamın adı Zeyd'dir.

21. Çobanın, Mecnun'u Leyla ile görüştürmesi

İki metinde de, Mecnun, bir koyun çobanına rastlar. Çobanın sürüsünde Leyla'nın babasının koyunları da vardır. Mecnun'un haline üzülen çoban, ona yardım etmeye karar verir. Mecnun, bir koyun postunun altına girer ve Leyla'nın olduğu yere gider. Arkadaşlarıyla koyunlara bakmaya gelen Leyla, böylece Mecnun'la görüşür.

22. Mecnun'un, annesiyle babasının öldüğünü rüyasında görmesi ve mezarlarını ziyaret etmesi

İki metinde de, Mecnun, rüyasında annesinin ve babasının öldüğünü görür. Kabirlerini bulur ve ziyaret eder.

23. Leyla ile Mecnun'un evlenmesi

Bu epizot, halk hikâyesinde bulunmaktadır. Leyla, Mecnun'un aşkıdan geceleri uyuyamaz olmuştur. Kendi kendine yakınmalarını bir gün annesi işitir. Kızının gerçekten âşık olduğunu anlayınca, haline üzülür ve onu Mecnun'a kavuşturacağına söz verir. Leyla'dan hiçbir haber alamayan Mecnun, hayvanlarla beraber çıkagelir. Düğün yapılır. Herkes, Leyla ile Mecnun'un düğüne gider. İki âşık, bu dünyada birbirlerine kavuşurlar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

24. Leyla ile Mecnun'un ölmesi

Mesnevîde, aynı anda ölen Leyla ile Mecnun'u, Leyla'nın vasiyeti üzerine bir kefene sarıp tabuta koyarlar ve öylece defnederler.

Bu karşılaştırmanın sonucu, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Soldaki rakamlar, karşılaştırmadaki epizot sırasını belirtmektedir.

Tablo 1. Fazıl Yoldaşoğlu'nun anlattığı Leyla ile Mecnun halk hikâyesi ile Nevâî'nin Leyla ile Mecnun adlı mesnevisinin epizotlarına göre karşılaştırılması

Epizotlar	Halk Hikâyesi <i>Leyla ile Mecnun</i>	Mesnevi <i>Leyla ile Mecnun</i>	Açıklama
1	Var	Var	Halk hikâyesinde noksan
2	Var	Var	Mesnevîde noksan
3	Var	Yok	
4	Var	Var	
5	Var	Var	
6	Var	Var	
7	Var	Var	
8	Var	Var	
9	Yok	Var	
10	Var	Yok	
11	Var	Yok	
12	Var	Yok	
13	Var	Var	Motifler çok farklı
14	Var	Var	
15	Var	Var	
16	Var	Var	Epizot sırası farklı
17	Var	Var	

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

18	Var	Var	
19	Var	Var	
20	Var	Var	Motifler çok farklı
21	Var	Var	
22	Var	Var	
23	Var	Yok	
24	Yok	Var	

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, Fazıl Yoldaşoğlu'nun anlatmış olduğu halk hikâyesinin, Nevâî'nin mesnevisinden etkilenmiş olduğu açıkça görülmektedir. Her iki metinde farklı ve ortak toplam yirmi dört epizot tespit edilmiştir. İki metin arasında ortak olan epizotlardan sadece birinin sırası değişiktir. Yedi tanesinin ise birbirinden tamamen farklı olduğu görülmüştür. Acaba halk hikâyesinde farklı olan epizotlar, musannifin vak'aya kattığı yenilikler midir? Bir başka ifadeyle söyleyecek olursak, farklı epizotlar sadece bu halk hikâyesine özgü bir zenginlik midir? Yoksa hikâyenin beslendiği başka kaynak/ lar da mı var? Buna karar verebilmemiz için yukarıda tespit edilmiş olan farklı epizotları ayrı ayrı incelemek ve kaynağına inmek gerekecektir.

Mesnevide olup da halk hikâyesinde olmayan iki epizot vardır. Bunlardan birisi, *Mecnun'un iyileşmesi için Kâbe'ye götürülmesi* epizotudur. Bu epizot, klasik edebiyatta Leyla ve Mecnun konusunu işleyen mesnevilerin çoğunda vardır. Bu epizota Sevdâ'î, Hâtifî, Celâl-zâde Sâlih ve Hâlîfe haricinde bütün şairler mesnevilerinde yer vermişlerdir. (Kütük 2002: 326) Aynı epizot, Azerbaycan sahasına ait halk hikâyesinde de yer almaz (Tehmasib vd. 1966) ama Behçet Mahir anlatmasında bulunmaktadır. (Alptekin 1997: 273) Hikâyenin bu son iki varyantının, konularını aynı eserden, Fuzûlî'nin mesnevisinden aldığını biliyoruz. Öyleyse bu epizota Yoldaşoğlu varyantında yer verilmemesi, tamamen musannifin tasarrufuyla ilgilidir.

Nevâî'nin mesnevisinde olup da Yoldaşoğlu varyantında olmayan diğer epizot ise *Leyla ile Mecnun'un evlenmesidir*. Mesnevide, Leyla ölüm döşeğinde annesine vasiyetini söylerken, Mecnun, hâtiften gelen bir sezgi ile koşarak Leyla'nın evine gelir. Göz göze gelince aynı anda ölürlür. Halk hikâyesinde, Leyla'nın vasiyetini bildirmesi yerine annesiyle dertleşmesi devreye girer. Musannif,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

hikâyenin sonunu buradan itibaren değiştirir. Mecnun yine bir sezgiyle Leyla'nın evine gelir ve birbirlerine kavuşur, düğün yaparlar. Bu epizota, gözden geçirdiğimiz başka hiçbir metinde rastlanmamıştır. Şu haliyle Yoldaşoğlu varyantı, Leyla ile Mecnun'u bu dünyada birbirlerine kavuşturan belki de tek hikâye olarak karşımızda durmaktadır. Ali Berat Alptekin, halk hikâyelerinin genellikle mutlu sonla bittiğini belirtir. “*Ancak, Ferhat ile Şirin, Leylâ ile Mecnûn, Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber, Kerem ile Aslı gibi bazı hikâyelerde âşıkların bir araya geldikleri anda ölmeleri mâlûmumuzdur. Ama bu hikâyelerde bazen çeşitli sebeplere bağlı olarak kahramanların kavuştuğunu da görmekteyiz.*” (Alptekin 1997: 23) Yazar bu duruma örnek olarak Kerem ile Aslı hikâyesinin Türkmen ve Horasan varyantlarını gösterir. Boratav, âşıkların birbirlerine kavuşmadan ölmelerinin dinleyiciler tarafından bir türlü kabullenilememesi neticesinde, anlatıcıların ölümle bile tehdit edildikleri konusunda ilginç bilgiler verir. (Boratav 1988: 86) Aynı durum Özbekistan sahası için de geçerlidir. Hikâyenin sonu, sırf dinleyicinin hoşuna gitsin diye mutlu sonla bitirilmiştir. Zira “*Fazıl Şair'e dinleyiciler şöyle derler: “Sonunda, kahramanların öldüğü destanları bize anlatmasan da olur. Onlar öldüğünde, destanın hiçbir çekiciliği kalmıyor.*” (Afzalov 1950: 66) Leyla ile Mecnun'un yanı sıra, dinleyicinin isteğine bağlı olarak Özbekistan'da Ferhat ile Şirin halk hikâyesi de kahramanların birbirlerine kavuşmasıyla bitmektedir. (Afzalov 1966) Bu varyant da Fazıl Yoldaşoğlu anlatmasıdır. Ama Rahmetulla Yusufoğlu anlatması olan Tahir ile Zühre'de, kahramanlar bu dünyada birbirlerine kavuşamazlar. (Saidov 1974: 46-48) Muhtemelen Fazıl Yoldaşoğlu, dinleyicisinden gelen talep üzerine hikâyeleri mutlu sonla bitirmeye karar vermiştir.

Halk hikâyesinde olup da Nevât'de yer almayan ilk epizot, sürekli ağlayan Kays'ın, Leyla'nın yanında susmasıdır. Kays ile Leyla aynı anda doğarlar ve bebekken sürekli ağlarlar. Ne zaman bir araya getirilseler ikisi de susar. Mallyayev, bu epizotun Yoldaşoğlu varyantındaki varlığını sözlü edebiyatın mübalağalı geleneğine bağlar. (1974: 294) Biz bu görüşe katılmıyoruz. Bu epizot da klasik edebiyat kaynaklıdır. Birçok mesnevîde biraz farklı biçimlerde olsa da yer almaktadır. Bu epizota eserinde ilk kez yer veren şair Hâtifi'dir. (Kütük 2002: 309) Fuzûlî'de ve doğrudan ondan etkilenmiş olan Azerbaycan varyantında da bulunmaktadır. Üstelik Azerbaycan halk hikâyesinde, Yoldaşoğlu varyantındakine benzer bir biçimde geçmektedir. Yazılı metinlerde, Kays herhangi bir güzel kızın kucağında susmaktayken, Azerbaycan halk hikâyesinde, sadece, kendisinden bir yaş büyük olan Leyla'nın kucağında susar. (Tehmasib vd. 1966: 278) Yoldaşoğlu varyantında bu epizotun yer alması, Fuzûlî

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

veya başka bir şairin mesnevisinden etkilenilmiş olduğunu göstermektedir. Yoldaşoğlu varyantına özgü olan tek nüans, Leyla'nın Kays ile yaşıt olmasıdır. Böylece Leyla'nın Kays'ı kucağına alma durumu ortadan kaldırılmış ve *bir araya getirilince susmaları* gibi yeni bir motif eklenmiştir.

Mecnun'un ailesinin, Leyla'yı oğullarına istemesi epizodu da Nevâî'de bulunmamaktadır. Fakat Fuzûlî ve Andelîb gibi diğer birçok Türk şair, bu epizota mesnevilerinde yer verirler. Özellikle Fuzûlî ve Andelîb, Türkistan dolaylarında eserleri çok okunan şairlerdir. Fuzûlî'nin Leyla ile Mecnun mesnevisinde, Leyla'yı Mecnun'a istemek için gelen misafirler, Yoldaşoğlu varyantında olduğu gibi bir gerekçeyle geri gönderilirler. (Kütük 2002: 284) Olay örgüsü açısından Fuzûlî'den etkilendiği açık olan Andelib'de de aynı epizot yer almaktadır. (Andalip 1991: 39-40) Bu epizotun, Yoldaşoğlu varyantına büyük bir ihtimalle Fuzûlî veya Andelîb'den geçmiş olabileceği düşünülebilir.

Mecnun'un Harun Reşid ile karşılaşması ve konuşması, Nevâî'de yer almamaktadır. Halife Harun Reşid (miladî 763-809), Abbasiler döneminde, 786-809 yılları arasında halifelik yapmıştır. Onun dönemi her yönüyle çok parlaktır. Halkın durumunu araştırır, onlara yardım eder ve işlerini halletmek için gayret gösterirdi. (Bozkurt 1997: 258-261) Çok sevilen bir idareci olarak kısa bir süre sonra ismi edebi eserlerde de anılmaya başlar. Bin Bir Gece Masallarında adil ve şefkatli bir padişah olarak karşımıza çıkar. Şöhreti, zamanla Türkistan'a da yayılır. Bin Bir Gece Masallarının etkisiyle Özbek masallarına da geçer. "Özbek masallarında "Kadim zamanda Harun-er Reşid boler eken", "Harun-er Reşid zamanide..." gibi başlangıç formelleri yaygındır". (Mallayev 1974: 293) Leyla ile Mecnun halk hikâyesinde bu epizotun yer alması tamamen bu tür sözlü anlatımların tesiriyle olmuştur diyebiliriz.

Nevâî'de olmayıp da Yoldaşoğlu varyantında bulunan önemli bir epizot da *Mecnun'un başında leyleklerin yuva yapması*dır. Mecnun, Leyla gelecek diye bir yıl boyunca olduğu yerde kıvıldamadan bekler. Başında leylekler yuva yaparlar. Mallayev'in, Yoldaşoğlu varyantına özgü olarak değerlendirdiği (1974: 296) bu epizot da aslında klasik edebiyat kaynaklıdır. Sevdâî ve Hakîrî'nin Leylâ ile Mecnûn mesnevilerinde aynen, Fuzûlî'de ise biraz farklı biçimde yer almaktadır. (Kütük 2002: 279, 282, 284)

Halk hikâyesinde işlenen konunun, Nevâî'nin mesnevisini takip ettiği zaten bilinmekteydi. Fakat epizotlarına göre karşılaştırınca, metinler arasında aslında önemli farklılıkların olduğu da ortaya çıkmış oldu. Farklı olan epizotlardan sadece birinin sözlü gelenekten beslendiği, diğerlerinin de klasik edebiyat kaynaklı olduğu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

görülmektedir. Bu karşılaştırma neticesinde, Yoldaşoğlu varyantının, Nevâî'nin mesnevisinden oldukça çok yararlandığını, ama bu konuyu işlemiş olan diğer mesnevilerden de etkilendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Yukarıda, Nevâî'nin eserlerinin halk varyantlarının türemesinde halk kitaplarının da önemli rolü olduğunu; Nevâî'nin mesnevisini örnek olarak kaleme alınmış olan *Kitab-ı Mecnun u Leyli* adlı bir halk kitabının, yirminci yüzyılın başlarında Taşkent'te yayımlandığını belirtmiştik. Halk kitapları, halk arasında sevilerek okunduğuna göre, halk hikâyesinin bu kitaptan da etkilenmiş olabileceğini düşünebiliriz. "*Halk kitabında, mesneviden farklı olarak Leyla'nın babası daha mülâyim bir karaktere sahiptir.*" (Mallayev 1974: 253-257) Halk hikâyesinde de Leyla'nın babası mesnevidekinde olduğu kadar sert değildir. Mizacı, halk kitabındaki karaktere daha uygundur. Ama halk hikâyesinin, Umer Bakıy'ın kitabını doğrudan örnek aldığı da söyleyemeyiz. Çünkü Mallayev'in tespitine göre Umer Bakıy'ın anlattığı vaka ile mesnevi arasında az da olsa farklılıklar var. Bu durumlarda halk hikâyesi, mesneviyi takip etmektedir.

Sonuç

Aslen Arap kaynaklı olan Leyla ve Mecnun'la ilgili rivayet ve efsaneler, dokuzuncu yüzyıldan sonra sözlü gelenekle Yakın Doğu ve Orta Doğu'ya yayılır. Nevâî'nin dönemine kadar bir kaç mesnevide bu konu işlenir. Nevâî'nin Türkçe yazdığı Leyla ve Mecnun mesnevisi, bu tarihten sonra aynı konuyu ele alan bazı mesnevilere, halk kitaplarına ve halk hikâyelerine bir kaynak teşkil eder. Fazıl Yoldaşoğlu'nun anlattığı Leyla ile Mecnun adlı hikâye de Nevâî'nin mesnevisinde anlattığı hikâyeyi, halk hikâyesi tarzıyla ele alır.

Halk hikâyesinde yer alan yirmi iki epizottan yirmi bir tanesi klasik edebiyat kaynaklıdır. Bunlardan on yedi tanesi Nevâî'nin mesnevisinde de yer almaktadır. İki metinde de ortak olan epizotlardan sadece birinin sırası farklıdır. Bu da gösteriyor ki halk hikâyesini tasnif eden kişi, mesnevinin kompozisyonuna hayli sadık kalmıştır.

Nevâî'de olmayıp da, hem halk hikâyesinde hem de Hâtifî, Fuzûlî, Andelîb, Sevdâî ve Hakîrî'nin Leyla ile Mecnun mesnevilerinde olan epizotlar, bize, Yoldaşoğlu varyantının bu eserlerden ve belki de daha başka mesnevilerden de etkilenmiş olduğunu göstermektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Mecnun'un Harun Reşid ile karşılaşması ve Leyla ile Mecnun'un bu dünyada birbirlerine kavuşmaları, düğünlerinin yapılması, bu halk hikâyesine özgü bir farklılık olarak tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- AFZALOV, Mansur (1950). Ferhad ve Şirin Destanining Halk Varyanti, Taşkent: Özbekistan SSR Fenler Akademiyasi, A. S. Puşkin Namidegi Til ve Edebiyat İnstitutu.
- AFZALOV, Mansur (1966). Ferhad ve Şirin (Özbek Halk Dastanları), (Anlatan: Fazıl Yoldaşoğlu), Taşkent: Özbekistan SSR Fen Neşriyati.
- AFZALOV, Mansur (1968). Leyla ve Mecnun (Özbek Halk Dastanları), (Anlatan: Fazıl Yoldaşoğlu), Taşkent: Özbekistan SSR Fen Neşriyati.
- ALPTEKİN, Ali Berat (1997). Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ANDALIP, N. (1991). "Leyli-Mecnun", Dessaylar, (Haz.: A. Mulkamanov, G. Nazarov, M. Çarıyev, O. Maşayeva, A. Nuryagdiyev). Aşgabat: Türkmenistan Neş., 25-122.
- BAYDEMİR, Hüseyin (1998). Rüstem Han Destanı (İnceleme-Metin), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- BORATAV, Pertev Naili (1988) Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, İstanbul: Adam Yayınları.
- BOZKURT, Nahide (1997). "Hârûnürreşîd", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 16, İstanbul: TDV Yayınları, 258-261.
- KÜTÜK, Rifat (2002) . Lârendeli Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn Mesnevîsi (İnceleme/Metin) ve Diğer Leylâ ile Mecnûn Mesnevîleriyle Mukayesesi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- LEVEND, Agâh Sırrı (1965). Alî Şir Nevaî Hayatı, Sanatı ve Kişiliği, C. 1, Ankara: TTK Yay.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1967). Hamse "Hayretü'l-Ebrar, Ferhad ü Şirin, Leylî vü Mecnun, Seb'a-i Seyyar, Sedd-i İskenderî", C. 3, Ankara: TTK Yay.
- MALLAYEV, Natan Muradoviç (1950). Özbek Edebiyatı Tarihi, Taşkent: Okıtuvçi Neşriyati.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

-
- MALLAYEV, Natan Muradoviç (1973). "Ferhad ve Şirinning Umer Bakıy Tamaniden İşlengen Halk Kitabi Variantı", Edebiy Meras 3, Manba ve Tetkikatler, Taşkent: ÖzSSR Fen Neşriyatı, 135-147.
- MALLAYEV, Natan Muradoviç (1974). Alişer Nevâîy ve Halk İcadiyatı, Taşkent: Edebiyat ve San'at Neşriyatı.
- MİRZAYEV, Töre (1980). "Dastanlar", Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi, Taşkent: Okıtuvçi Neşriyatı, 187-242.
- MECİDİY, Rehmet ve ŞEMSİYEV, Parsa (1959). Özbek Edebiyatı. 3. Tom. Taşkent: ÖzSSR Devlet Bediiy Edebiyat Neşriyatı.
- SAİDOV, Muhammednadir (1974) . "Tahir ve Zühre", Dastanlar, (Anlatan: Rahmetulla Yusufogli), Taşkent: Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, 5-48.
- TEHMASİB, M. H. ve AHUNDOV, Ehliman (1966). "Leyla ve Mecnun", Azerbaycan Dastanları, İkinci Cild, Bakı: Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Neşriyyatı, 273-317.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*